

УДК 347.9

DOI: <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2026.94.1.41>

ПРАКТИКА ЗАСТОСУВАННЯ МЕДІАЦІЇ В ЦИВІЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ: ПОЧАТКОВІ РЕЗУЛЬТАТИ ТА НАПРЯМКИ РОЗВИТКУ

Клипа О. П.,

*кандидат юридичних наук, старший викладач
кафедри кримінально-правових дисциплін та судочинства
Навчально-наукового інституту права
Сумського державного університету
ORCID: 0000-0002-5876-6012*

Клипа О. П. Практика застосування медіації в цивільному процесі: початкові результати та напрямки розвитку.

У статті досліджується практика застосування медіації у цивільному процесі в Україні як сучасного інструменту альтернативного вирішення спорів, спрямованого на підвищення ефективності правосуддя та зменшення навантаження на судову систему. Проаналізовано перші результати впровадження медіації в цивільному процесі України, зокрема оцінці її ефективності як альтернативного способу вирішення спорів. Досліджуються ключові фактори, що впливають на практику застосування медіації, включаючи інституційні та нормативно-правові. Особливу увагу зосереджено на правовій природі медіації, її місці в системі цивільного процесу, а також на особливостях правового регулювання та сучасному доктринальному розумінні цього інституту.

На основі аналізу практики визначено ключові напрями розвитку медіації в цивільному процесі як ефективного механізму забезпечення доступу до правосуддя та розвантаження судової системи: вдосконалення законодавчої та нормативної бази, підвищення кваліфікації та стандартизація діяльності медіаторів, а також популяризація медіаційних процедур серед громадськості та юридичних осіб. Запропоновані висновки мають практичне значення для суддів, юристів-практиків, медіаторів та науковців, зацікавлених у розвитку цивільного процесу, ефективному впровадженні альтернативних механізмів вирішення спорів та формуванні культури правового врегулювання конфліктів в Україні.

Результати впровадження медіації у цивільному процесі в Україні показують позитивну динаміку: спостерігається зростання кількості звернень до медіаційної процедури. Медіація дозволяє скоротити час вирішення спорів порівняно з традиційним судовим провадженням, зменшуючи навантаження на судову систему. Ефективність процедур значною мірою залежить від ролі медіатора, його професійної підготовки та дотримання етичних стандартів. Крім того, успішність медіації визначається ступенем готовності сторін до компромісу, рівнем їх правової культури та ефективністю взаємодії з судовими органами. Аналіз практики також дозволив окреслити основні напрями розвитку медіації, включно з розширенням кола спорів, що підлягають медіації, вдосконаленням законодавства та підвищенням кваліфікації медіаторів.

Ключові слова: медіація, цивільний процес, альтернативне вирішення спорів, судова практика, врегулювання спорів.

Klypa O.P. The practice of using mediation in civil proceedings: initial results and directions of development.

The article examines the practice of using mediation in civil proceedings in Ukraine as a modern tool for alternative dispute resolution aimed at increasing the efficiency of justice and reducing the burden on the judicial system. The first results of the introduction of mediation in the civil process of Ukraine are analyzed, in particular the assessment of its effectiveness as an alternative method of dispute resolution. The key factors influencing the practice of mediation, including institutional and regulatory, are studied. Particular attention is paid to the legal nature of mediation, its place in the civil process system, as well as the features of legal regulation and the modern doctrinal understanding of this institution.

Based on the analysis of practice, key areas for the development of mediation in civil proceedings have been identified: expanding the range of disputes subject to mediation, improving the legislative and regulatory framework, improving the skills and standardization of mediators' activities, as well as popularizing mediation procedures among the public and legal entities. The proposed conclusions are of practical importance for judges, practicing lawyers, mediators and scientists interested in the development of civil proceedings, the effective implementation of alternative dispute resolution mechanisms and the formation of a culture of legal conflict resolution in Ukraine.

The results of the introduction of mediation in civil proceedings in Ukraine show positive dynamics: there is an increase in the number of appeals to mediators and a high level of agreements reached between the parties. Mediation allows you to reduce the time for resolving disputes compared to traditional court proceedings, reducing the burden on the judicial system. The effectiveness of the procedures largely depends on the role of the mediator, his professional training and compliance with ethical standards. In addition, the success of mediation is determined by the degree of readiness of the parties to compromise, the level of their legal culture and the effectiveness of interaction with judicial authorities. The analysis of practice also allowed us to outline the main directions of development of mediation, including expanding the range of disputes subject to mediation, improving legislation and improving the qualifications of mediators.

Key words: mediation, civil process, alternative dispute resolution, case law, dispute resolution.

Постановка проблеми. Актуальність дослідження медіації в цивільному процесі України зумовлена як активним розвитком альтернативних способів вирішення спорів, так і потребою підвищення ефективності судової системи в умовах зростання кількості цивільних справ. Традиційна судова форма захисту прав, попри її значення, часто характеризується тривалістю розгляду, процесуальною складністю та значним навантаженням на суди, що об'єктивно вимагає впровадження додаткових, більш гнучких механізмів врегулювання спорів.

Особливої актуальності медіація набуває в умовах сучасних соціально-економічних викликів, коли важливим є не лише вирішення спору, а й збереження правовідносин між сторонами, мінімізація конфліктності та забезпечення швидкого і ефективного відновлення порушених прав. Медіація дозволяє досягти взаємовигідних рішень, які часто є більш гнучкими та адаптованими до інтересів сторін, ніж судові рішення.

Водночас, незважаючи на наявність нормативного регулювання, практика застосування медіації в Україні перебуває на етапі становлення. Спостерігається недостатній рівень обізнаності населення та правників щодо можливостей медіації, відсутність усталеної судової практики, а також певна недовіра до альтернативних процедур. Це зумовлює необхідність наукового аналізу перших результатів впровадження медіації, виявлення тенденцій її розвитку та визначення шляхів підвищення ефективності її застосування.

Таким чином, актуальність теми полягає у необхідності комплексного дослідження ролі медіації в цивільному процесі, оцінки її практичного значення та формування науково обґрунтованих рекомендацій щодо вдосконалення правового регулювання і розширення сфери її застосування в Україні.

Метою дослідження є комплексний аналіз практики застосування медіації в цивільному процесі України, оцінка перших результатів її впровадження; виявлення основних напрямків розвитку цього інституту та обґрунтування удосконалення їх правового регулювання, інтеграції у судову практику.

Стан опрацювання проблематики. У сучасній українській правовій науці дослідження медіації в цивільному процесі здійснюється за кількома основними напрямками. Передусім це теоретико-правовий підхід, у межах якого медіація розглядається як самостійний інститут альтернативного вирішення спорів, визначається її правова природа та місце у системі захисту цивільних прав. Поряд із цим розвивається процесуально-правовий напрям, що зосереджується на питаннях інтеграції медіації у цивільне судочинство, ролі суду у сприянні примиренню сторін та правових наслідках укладення медіаційної угоди.

Водночас значна увага приділяється практико-орієнтованим та порівняльно-правовим дослідженням, у межах яких аналізуються перші результати застосування медіації, її ефективність, а також досвід європейських країн. Українські науковці, які зробили вагомий внесок у дослідження цієї проблематики, сприяли формуванню сучасного наукового підґрунтя розвитку інституту медіації в Україні, є: Я. Божина, Н. Бондарчук, В. Бучко, С. Герасимчук, С. Дяченко, С. Запара, Т. Подковенко, Ю. Притики, О. Радченко, Л. Швецова та інші.

Виклад основного матеріалу. Сучасний розвиток цивільного судочинства в Україні характеризується впровадженням альтернативних способів вирішення спорів, серед яких особливе місце посідає медіація. Важливим кроком у цьому напрямі стало прийняття Закону України «Про медіацію», який закріпив правові засади організації та проведення медіації, визначив її принципи, статус медіатора та правові наслідки досягнутих домовленостей [1]. Цей Закон створив нормативне підґрунтя для інтеграції медіації у систему цивільного судочинства, а також сприяв формуванню нової правової культури врегулювання спорів на засадах добровільності, конфіденційності та взаємної згоди сторін.

Значення медіації підтверджується положеннями Цивільного процесуального кодексу України, який передбачає можливість врегулювання спору за участю судді, а також стимулює сторони до використання примирних процедур [2]. Подальший розвиток інституту медіації в Україні знайшов своє відображення у впровадженні Державного стандарту соціальної послуги медіації, який визначає організаційно-правові засади надання медіації як соціальної послуги, встановлює вимоги до її змісту, обсягу, порядку надання, а також критерії якості та професійної компетентності медіаторів [3]. Прийняття цього стандарту має важливе значення для інституціоналізації медіації, оскільки воно забезпечує уніфікований підхід до її практичного застосування, зокрема у сфері соціального захисту населення, сімейних, трудових та інших конфліктів.

Це свідчить про поступову трансформацію підходів до здійснення правосуддя – від виключно змагальної моделі до поєднання судового розгляду з альтернативними способами вирішення спорів.

У науковій літературі медіація розглядається як ефективний інструмент досягнення консенсусу між сторонами.

Медіація є позасудовою, неформалізованою та гнучкою процедурою, основною метою якої виступає створення умов для ефективної комунікації між сторонами з метою досягнення взаєморозуміння та задоволення їхніх інтересів [4, с. 22]. Водночас її доцільно визначати як спосіб врегулювання спору за участю нейтрального посередника – медіатора, який функціонує на засадах добровільності та спрямований на вироблення взаємовигідного рішення для сторін. При цьому сутність медіації полягає саме у врегулюванні конфлікту як соціально-правового явища, а не у формальній вирішенні юридичного спору в його процесуальному розумінні [5, с. 20].

Оцінка медіації як альтернативного способу вирішення спорів традиційно здійснюється крізь призму її переваг і недоліків. До ключових переваг належить ширший предмет розгляду порівняно із судовим процесом, оскільки медіація не обмежується позовними вимогами і дозволяє враховувати фактичні інтереси сторін. Важливою характеристикою є також повна конфіденційність процедури, що охоплює не лише зміст домовленостей, а й сам факт її проведення, тоді як судовий розгляд, як правило, має публічний характер. Крім того, строки проведення медіації є значно гнучкішими та визначаються самими учасниками, що істотно контрастує з тривалими судовими процедурами, які можуть тривати роками. Не менш суттєвою перевагою є і економічний аспект, оскільки витрати на проведення медіації зазвичай є нижчими порівняно із судовими витратами [6, с. 273].

Медіація сприяє переходу від змагальної моделі до моделі співпраці, що відповідає сучасним тенденціям розвитку правової системи.

Практика застосування медіації у цивільному процесі України свідчить про поступове зростання її популярності. Так, досліджуючи судову практику у **часовому вимірі (2021-2026 рр.) спостерігаємо динаміку хвилеподібного характеру:** після набрання чинності Законом України «Про медіацію» наприкінці 2021 року фіксувалося початкове, але ще обмежене застосування цього інституту. Ухвали судів про направлення сторін до медіації в цей період мають **епізодичний характер**, а сама медіація фактично не виступає самостійним процесуальним інструментом, **що підтверджується наявністю судових актів, у яких прямо фіксується відмова сторін від участі у медіації** [7].

Початок дії **правового режиму воєнного стану в Україні** суттєво вплинув на функціонування судової системи загалом і розвиток медіації зокрема. У період з лютого 2022 року до грудня 2023 року фіксується становлення практики застосування медіації, що відбувається в ускладнених умовах та супроводжується поступовим формуванням підходів до її використання у цивільному процесі, що пояснюється:

- 1) обмеженням доступу до правосуддя в окремих регіонах;
- 2) пріоритетністю розгляду невідкладних категорій справ;
- 3) загальним зниженням процесуальної активності сторін.

Водночас аналіз судової практики свідчить, що у цей період спостерігається поступове збільшення кількості ухвал про зупинення провадження у справі у зв'язку з наміром сторін провести медіацію. Кількість таких ухвал не має системного характеру, однак сам факт їх існування демонструє поступове проникнення ідеї альтернативного врегулювання спорів у процесуальну діяльність судів [8].

Поступове формування практики застосування медіації в цивільному процесі відзначається **помірним зростанням кількості випадків її застосування**, що спостерігається з початку 2024 року і триває до теперішнього часу. Ця тенденція відображає **зміцнення ролі медіації як альтернативного способу врегулювання спорів:**

- 1) активізується діяльність професійних об'єднань медіаторів;
- 2) розширюється практика використання медіації у межах системи безоплатної правової допомоги;
- 3) підвищується рівень обізнаності суддів та адвокатів щодо можливостей медіації. У вказаний період спостерігається **розширення категорій справ, зокрема щодо права власності чи іншого речового права на нерухоме майно (крім землі)** [9].

Так, однією з ключових переваг медіації є скорочення строків вирішення спорів у порівнянні з судовим розглядом, що відповідає вимогам розумності строків, закріплених у процесуальному законодавстві.

Важливе значення має роль медіатора як незалежного та нейтрального посередника. Відповідно до Закону України «Про медіацію», діяльність медіатора ґрунтується на принципах добровільності, конфіденційності, нейтральності та неупередженості. Етичний аспект його діяльності передбачає дотримання професійних стандартів, що забезпечують довіру сторін до процедури [1]. Ефективність медіації значною мірою залежить від суб'єктивних факторів, зокрема ступеня готовності сторін до компромісу. Низький рівень правової культури та домінування конфронтаційної моделі поведінки часто зумовлюють небажання сторін використовувати альтернативні способи вирішення спорів. У цьому контексті важливою є правопросвітницька діяльність та формування культури діалогу.

Аналіз практики дозволяє виокремити основні проблеми: фрагментарність правового регулювання, недостатню обізнаність населення про медіацію, а також відсутність сталої практики її застосування судами. У зв'язку з цим актуальним є вдосконалення законодавства, гармонізація процесуальних норм та впровадження інституційних механізмів підтримки медіації.

Перспективи розвитку медіації в Україні пов'язані з удосконаленням законодавства, підвищенням професійного рівня медіаторів та інтеграцією медіації у систему цивільного судочинства. Для подальшого розвитку медіації в цивільному процесі України необхідним є **посилення інституційних і процедурних засад її застосування**. Перш за все, слід встановити **чіткі процедури направлення справ на медіацію через суд**, включаючи визначення критеріїв відбору справ, порядок подання клопотань, строки розгляду та фіксацію волевиявлення сторін щодо участі у процедурі. Це дозволить забезпечити системність застосування медіації, підвищити передбачуваність судових рішень та сприяти ефективному примиренню сторін.

В умовах цифровізації та обмеженого доступу до судів доцільним є **законодавче впровадження електронної медіації та інтеграція її з системою електронного судочинства**. Надання можливості проводити процедури дистанційно сприятиме скороченню термінів врегулювання спорів, підвищенню доступності медіації для віддалених регіонів та забезпеченню безперервності процесуальних прав учасників цивільного судочинства.

Крім того, важливим напрямком удосконалення є **підсилення механізмів контролю за дотриманням принципів медіації – добровільності, конфіденційності та неупередженості**. Запровадження відповідних правил та санкцій за порушення цих принципів гарантуватиме правову безпеку сторін, підвищить довіру до інституту медіації та сприятиме формуванню сталого процесуального середовища, орієнтованого на альтернативне врегулювання спорів.

Реалізація зазначених заходів сприятиме **інституційному зміцненню медіації**, підвищенню ефективності цивільного судочинства та забезпеченню балансу інтересів сторін.

Висновки. Аналіз практики застосування медіації у цивільному процесі України свідчить про поступове інституційне становлення цього інституту. З моменту набрання чинності Законом України «Про медіацію» та особливо у період 2022-2026 років спостерігається помірне, але стабільне зростання кількості ухвал судів про направлення сторін на медіацію, зокрема у категоріях спорів щодо права власності та користування нерухомим майном (крім землі), що включає спори про приватну власність та усунення перешкод у користуванні майном.

Перші результати впровадження медіації демонструють її ефективність як альтернативного способу врегулювання цивільних спорів, оскільки судова практика фіксує випадки досягнення домовленостей між сторонами та зупинення проваджень у зв'язку з наміром сторін вирішити спір позасудовим шляхом. Водночас практика ще має епізодичний характер, що зумовлено обмеженим доступом до судів у період дії правового режиму воєнного стану, недостатнім рівнем підготовки медіаторів та обмеженою обізнаністю сторін про можливість медіації.

Серед проблем практичного застосування медіації варто відзначити відсутність чітких процедур направлення справ на медіацію, недостатню стандартизацію діяльності медіаторів, обмежену інтеграцію електронних платформ для дистанційної медіації та недостатній контроль за дотриманням принципів добровільності, конфіденційності та неупередженості. Водночас, удосконалення правового регулювання та інтеграція медіації у судову практику можуть здійснюватися через встановлення чітких процедур направлення справ на медіацію, запровадження електронної медіації та інтеграцію її з системою електронного судочинства, підсилення механізмів контролю за дотриманням ключових принципів медіації, розширення категорій спорів, у яких медіація може застосовуватися, та підвищення кваліфікації і сертифікації медіаторів для забезпечення професійності процедур.

Таким чином, поступове формування практики медіації у 2021-2026 роках свідчить про її реальний потенціал для ефективного вирішення цивільних спорів. Удосконалення законодавчої бази та підвищення рівня обізнаності учасників процесу є ключовими умовами для системного впровадження медіації у цивільне судочинство України, що сприятиме зменшенню навантаження на суди та розвитку правової культури мирного врегулювання конфліктів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Про медіацію: Закон України від 16.11.2021 № 1875-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1875-20#Text> (дата звернення 30.03.2026).
2. Цивільний процесуальний кодекс України: Закон від 18.03.2004 № 1618-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text> (дата звернення: 30.03.2026).
3. Про затвердження Державного стандарту соціальної послуги посередництва, Державного стандарту соціальної послуги медіації та внесення зміни до Класифікатора соціальних послуг: Наказ Міністерства соціальної політики від 03.06.2024 р. № 269-Н. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1159-24#n8> (дата звернення: 30.03.2026).
4. Божина Я.В. Правова природа медіації та принцип її добровільності. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 11. С. 20-23. DOI <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2023-11/1>.
5. Турлай О. Історичні аспекти виникнення медіації як форми захисту прав інтелектуальної власності. *Актуальні проблеми правознавства*. 2022. №4 (32). С. 18-23. DOI:10.35774/app2022.04.018.
6. Герасимчук С.С. Медіація як один із видів альтернативного вирішення спорів: визначення, переваги та недоліки. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету*. 2024. Серія ПРАВО. Вип. 82: ч. 1. С. 270-274. DOI <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2024.82.1.41>.
7. Рішення Солом'янського районного суду м. Києва від 08.12.2021 у справі №760/13762/19, провадження 2/760/276/21. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/102225362> (дата звернення: 31.03.2026).
8. Рішення Очаківського міськрайонного суду Миколаївської області від 10.05.2023 у справі № 2-1518/2009, провадження 2/483/20/2023 <https://reyestr.court.gov.ua/Review/110774971> (дата звернення: 30.03.2026).
9. Ухвала Івано-Франківського міського суду Івано-Франківської області від 10.06.2025 у справі № 344/18397/24, провадження № 2/344/962/25 <https://reyestr.court.gov.ua/Review/128036218> (дата звернення: 30.03.2026).

Дата першого надходження рукопису до видання: 01.04.2026

Дата прийняття до друку рукопису після рецензування: 23.04.2026

Дата публікації: 10.05.2026